

TÜRK GELİR VERGİSİNDE DAR VE ORTA GELİRLİLERİN ANA SORUNLARI

Doç. Dr. M. Kâmil MUTLUER

GİRİŞ :

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerek batı ülkelerinde ve gerek Türkiye'de dar ve orta gelirliilerin vergilendirilmesi büyük bir sorun olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu sorunun nedenleri ise şöylece özetlenebilir :

i. Savaş sonrasında ülkelerin kendilerine gerekli olan geliri sağlayabilmek için mükelleflerin vergi yükleri çok ağırlaştırılmıştır. Ancak, bu ağırlaştırma daha çok dar ve orta gelirliilerin üzerinde yapılmıştır. Diğer yandan mükellefler üzerindeki ağır vergi yükü, onların emekli sandıkları ve sosyal sigortalar gibi kuruluşlara olan sosyal yükümlülüklerinin artması ile daha da ağırlaştırılmıştır.

ii. Bilindiği üzere son yıllarda enflasyon hemen her ülkede ve sürekli olarak kendini hissettirmiştir. Bu enflasyon ise, mükelleflere uygulanan vergi tarifelerini soğuk artanoranlı «kalte progression» tarife şekline dönüştürmektedir. Yani gerçek ödeme güçleri artmamasına rağmen, mükellefler, gelirlerinin görünüşte artması nedeniyle daha yüksek oranlar üzerinden vergilendirilmektedir.

iii. Bütün bunların yanında, dar ve orta gelirliilerin vergilendirilmesi anlayışı bazı sosyal ve ekonomik nedenlerle değişmiş ve birçok ülkede

bu tür yükümlülerin vergi yüklerinin azaltılması konusunda bir düşünce akımı ortaya çıkmaya başlamıştır.

Nitekim yakın bir geçmişte Almanya, Amerika, İsveç, Fransa, Hollanda ve İsviçre gibi ülkelerde, yukarıda sıralanan nedenlerle vergi azaltılması sorununa önemle eğilinmiş ve bunların bazılarında da özellikle en az geçim indirimi hadlerinin yükseltilmesi ve vergi tarifelerinin yumuşatılması yolu ile, oldukça olumlu sonuçlara ulaşılmıştır (1).

Son yıllarda ülkemizde de bu sorun bazı bilim adamlarınca tekrar ortaya çıkarılmaya çalışıldığı (2) gibi, plân, program ve yeni bazı kanun tasarılarına da girmeye başlamıştır. Ancak bu konu, malî nedenlerle, ne bugüne kadar ele alınmış ne de bundan sonra istenilen biçimde ele alınacağına benzemektedir. Oysa, vergi adaletini sağlama, daha verimli bir ekonomik ortam yaratma ve günümüzde kurulmasına çalışılan menkul sermaye piyasası, halka açık anonim şirketler, halk sektörü ve kooperatifler gibi organizasyon ve kuruluşlara bu mükellefleri temel taşı yapabilmek için sözkonusu gruba vergi politikası yolu ile korumak gerekir.

Bilindiği üzere vergileme ile bu amaçlara ulaşmak ise, en azından, en az geçim indirimi, vergi tarifesi ve muafiyet ve istisnalar yoluyla, dar ve orta gelirliilerin malî olanaklarını genişletmek ve onların tasarruf edebilecekleri gelirlerini yatırımlara kanalize etmekle mümkündür. İşte biz, aktüel bir sorun olması nedeniyle dar ve orta gelirliilerin vergilendirilmesini kendimize konu yaptığımız bu kollegyum bildirisinde, sorunlara belirtilen bu çerçeve içinde kısa ve öz olarak değinmeye çalışacağız.

I. EN AZ GEÇİM İNDİRİMİ VE ÖZEL İNDİRİM YÖNÜNDEN

A. En Az Geçim İndirimi ve Özel İndirimde Sistem Bozukluğu

1. Sistem Saptırılışı

Türkiye’de en az geçim indirimi uygulaması 1950 yılında yürürlüğe sokulan 5421 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile başlamıştır. Daha sonraları hayat pahalılığının önemli bir şekilde artması sonucu, adı geçen kanunla kabul edilen hadler 1957 tarih ve 6908 sayılı kanunla % 50 oranında artırılmıştır. 1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile de en az geçim indirimi, mükellefler için günde 5, ayda 150 ve yılda 1.800 liraya yükseltilmiştir. Eş için ise bu tutarlara ayrıca günde 3, ayda 90 ve yılda 1.080

(1) Bkz. ALİ ALAYBEK, **Batı Vergi Politikasında Yeni Eğilim ve Akımlar**, İstanbul 1965, s. 55-72.

(2) Bkz. AKİF ERGİNAY, **Mali Güç**, 29.Haziran.1974 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.

lira, çocuklardan herbiri için de günde 2, ayda 60 ve yılda 720 liranın eklenmesi kabul edilmiştir.

Fakat, bütçe olanaklarının yetersizliği ileri sürülerek saptanan bu hadler 1968 yılına kadar tam olarak uygulanamamıştır. Bu ertelemenin ise daha fazla sürdürülmesinin doğru olmayacağı düşünülerek, 1967 tarih ve 980 sayılı kanunla 1960 yılında kabul edilen hadlerin uygulanması hüküm altına alınmıştır. Ancak bu kanunla o güne kadar uygulanmakta olan matrahtan indirim sisteminden «deduction from income method» vergiden indirim sistemine «credit from tax method» dönülmüştür. Yani o güne kadar matrahtan düşen en az geçim indirimi yerine, en az geçim indiriminin vergisinin hesaplanacak vergiden düşülmesi sistemine geçilmiştir.

Bu arada ücretlerle ilgili özel indirim de en az geçim indirimi paralelinde günde 5, ayda 150 ve yılda 1.800 lira olarak saptanmıştır.

Yeni getirilen vergiden indirim sistemi, o günlerde şu nedenlere dayanılarak savunulmuştur:

i. Matrahtan indirim sistemi, bütün mükelleflere eşit vergiden muaf gelir haddi tanıdığı halde, sonuçta yüksek gelirli mükelleflere daha fazla bir vergi avantajı sağlamaktadır. Çünkü, bu tür mükellefler, kendilerine uygulanan yüksek vergi oranları oranında en az geçim indiriminden yararlanarak, dar ve orta gelirlilerden daha çok vergi avantajı elde etmektedirler. Oysa, vergiden indirim sisteminin uygulanması ile bu sakınca ortadan kalkacak, medenî durumları aynı olan tüm mükelleflerin sağladığı vergi avantajları aynı olacaktır.

ii. Matrahtan indirim sisteminin yüksek gelirli mükellefler lehine ortaya çıkardığı bu adaletsiz durumun diğer bir yönü de Hazine ile ilgili bulunmaktadır. Gerçekte, sistemin yüksek gelirlilere sağladığı avantajlar Hazineye ait olmalıdır. Hazine yönünden bu kayıplar üzerinde durulmasa bile, 1960 yılında kabul edilen hadlerin uygulanmasından doğacak gelir kaybı, yüksek gelirlilere sağlanan ve malî portresi yüksek tutarlara ulaşan vergi avantajları ile karşılanmalıdır. Bu ise vergiden indirim sistemine dönme gerekliliği gerektirmektedir (3).

(3) Bkz. **Vergi Refom Komisyonu Raporları**, Cilt: IV Damga Matbaası, İstanbul, 1970, s. 292-294.

Ancak, ileri sürülen bu nedenlerin gerçekten savunulan gibi olup olmadığı, iki sistem arasında yapılacak bir karşılaştırmadan sonra tam anlamıyla anlaşılabilir.

2. Matrahtan İndirim Sistemi «Deduction From Income Method» ile Vergiden İndirim Sisteminin «Credit From Tax Method» Karşılaştırılması

a. Matrahtan İndirim Sisteminin Dar ve Orta Gelirlilere Sağladığı Avantaj

Bilindiği gibi en az geçim indirimi ile vergi tarifesi arasında sıkı ve organik bir ilişki vardır. Böylece en az geçim indirimi, mükelleflerin vergi yükleri üzerinde etkili olmaktadır. Matrahtan indirim sisteminde en az geçim indirimi ile vergi tarifesi arasındaki bu ilişki, indirim haddine kadar olan gelir transının vergisini sıfıra indirmek şeklinde olur.

Matrahtan indirim sisteminin vergi tarifesi üzerindeki bu etkisi ve artanoranlı vergi tarifesinin her gelir dilimine ait gelirin vergisinin bu dilimin oranı üzerinden hesaplanmasını gözönünde alarak, gelir vergisi tarifesindeki gerçek vergi yükleri oranını ve adigeçen sistemde en az geçim indiriminin mükelleflere sağladığı vergi avantajlarını tablo 1 ve 2 deki şekilde hesaplayabiliriz.

Tablolardaki kıyaslama, matrahtan indirim sistemindeki en az geçim indiriminin sadece vergi istisnası olarak kalmadığını, temeldeki bir miktar geliri vergisiz bırakırken, bunun hemen üzerindeki dar ve orta gelirliğin gerçek vergi yüklerini tarifinin sosyal amaçlarına uygun olarak derece derece hafiflettiğini ve gelir yükseldikçe ise etkisini kaybederek yok olduğunu göstermektedir.

b. Vergiden İndirim Sisteminin Dar ve Orta Gelirlilere Getirdiği Yük

Vergiden indirim sisteminin dar ve orta gelirliğin vergi yükü üzerindeki etkilerini inceleyebilmek için, aynı medenî durumdaki mükelleflerin her iki sistemde ödeyecekleri vergi tutarları ile vergi yükleri oranlarını karşılaştırmak gerekir. Matrahtan indirim sisteminde en az geçim indirimi haddi vergi dışı bırakıldığı, vergiden indirim sisteminde ise en az geçim indiriminin vergisi indirimsiz vergiden düşülerek hesaplandığı için, bekâr mükelleflere her iki sistemdeki en az geçim indiriminin etkileri tablo 3 deki gibi olmaktadır. Aynı yoldan gidilerek hesaplandığında evli, evli bir ve evli iki çocuklu mükelleflerin de en az geçim indiriminden kayıp ve kazançları tablo 4 deki tutarlarda görülmektedir.

TABLO 1
MATRAHTAN İNDİRİM SİSTEMİNDE EN AZ GEÇİM
İNDİRİMİNİN UYGULANMASI SONUCU DOĞAN VERGİ
YÜKLERİ

Gelir Dilimleri	İndirimsiz %	Bekâr %	Evli %	Evli bir Çocuklu %	Evli iki Çocuklu %
2.500	10	5,81	4,65	4,10	3,66
2.500	12,50	9,19	7,93	7,27	6,71
5.000	16,25	13,77	12,62	11,95	11,35
15.000	21,50	20,06	19,27	18,79	18,33
30.000	28,86	27,95	27,43	27,09	26,76
60.000	37,28	36,71	36,37	36,15	35,93
150.000	47,31	46,99	46,80	46,68	46,55
225.000	53,14	52,94	52,83	52,75	52,67
225.000	56,87	56,73	56,64	56,59	56,53
285.000	60,04	59,92	59,84	59,79	59,75

TABLO 2
MATRAHTAN İNDİRİM SİSTEMİNDE EN AZ
GEÇİM İNDİRİMİNİN UYGULANMASI SONUCU DOĞAN
VERGİ AVANTAJLARI

Gelir Dilimleri	Bekâr %	Evli %	Evli bir Çocuklu %	Evli iki Çocuklu %
2.500	4,19	5,35	5,90	6,34
2.500	3,31	4,57	5,23	5,79
5.000	2,48	3,63	4,30	4,90
15.000	1,44	2,23	2,71	3,17
30.000	0,91	1,43	1,77	2,10
60.000	0,57	0,91	1,13	1,35
150.000	0,32	0,51	0,63	0,76
225.000	0,20	0,31	0,39	0,47
225.000	0,14	0,23	0,28	0,34
285.000	0,12	0,20	0,25	0,29

TABLO 3

**MATRAHTAN İNDİRİM SİSTEMİ İLE VERGİDEN İNDİRİM SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
(BEKAR MÜKELLEFLER İÇİN)**

Gelir Dilimleri	MATRAHTAN İNDİRİM SİSTEMİ				VERGİDEN İNDİRİM SİSTEMİ					
	Kümülatif Matrah	VERGİ			İndi- ri-siz Vergi	İn- dirim	Öde- necek vergi	Fiili oran	FARK	
		Oran	Tutar	Yükü					Vergi	Oran
1.800	1.800	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2.500	4.300	10	250	5,81	520	180	340	7,91	90	2,10
2.500	6.800	15	625	9,19	985	180	805	11,84	180	2,65
5.000	11.800	20	1.625	13,77	2.075	180	1.895	16,06	270	2,29
15.000	26.800	25	5.375	20,06	6.005	180	5.825	21,74	450	1,68
30.000	56.800	35	15.875	27,95	16.685	180	16.505	29,05	630	1,10
60.000	116.800	45	42.875	36,71	43.865	180	43.685	37,40	810	0,69
150.000	266.800	55	125.375	46,99	126.455	180	126.275	47,33	900	0,34
225.000	491.800	60	260.375	52,94	261.545	180	261.365	53,14	990	0,20
225.000	716.800	65	406.625	56,73	407.849	180	407.669	56,87	1.044	0,14
283.200	1.000.000	68	599.201	59,92	600.425	180	600.245	60,02	1.044	0,10

TABLO 4

**VERGİDEN İNDİRİM SİSTEMİNDE MATRAHTAN İNDİRİM
SİSTEMİNE ORANLA FAZLA ÖDENEN VERGİ
VE VERGİ ORANLARI**

Gelir Dilimleri	BEKÂR		EVLİ		EVLİ BİR ÇOCUKLU		EVLİ İKİ ÇOCUKLU	
	Vergi	Oran	Vergi	Oran	Vergi	Oran	Vergi	Oran
2.500	90	2,10	153	2,84	180	2,94	216	3,17
2.500	180	2,65	269	3,42	305	3,54	341	3,65
5.000	270	2,29	413	3,20	485	3,56	557	3,89
15.000	450	1,68	701	2,60	845	2,96	989	3,38
30.000	630	1,10	1.133	1,95	1.205	2,06	1.241	2,40
60.000	810	0,69	1.277	1,09	1.565	1,32	1.853	1,56
150.000	900	0,34	1.421	0,53	1.745	0,65	2.069	0,77
225.000	990	0,20	1.565	0,31	1.925	0,39	2.285	0,47
225.000	1.044	0,14	1.651	0,23	2.033	0,28	2.414	0,33
285.000	1.044	0,10	1.652	0,17	2.033	0,21	2.415	0,24

Bu karşılaştırmalı tablolar, vergiden indirim sisteminin hiçbir vergi mükellefinin vergi yükünü hafifletmediği gibi, en az geçim indirimi haddinin hemen üzerindeki gelir dilimlerinin, yani dar ve orta gelirlilerin vergi yükünü matrahtan indirim sistemine oranla oldukça ağırlaştırdığını göstermektedir (4).

Ücretlerle ilgili özel indirimin de en az geçim indirimi paralelinde vergiden indirim sistemine dönüştürülmesi, yukarıda görüldüğü üzere bu sistemin daha çok dar ve orta gelirlilerin vergi yükünü ağırlaştırması nedeniyle, ücretlilerin vergi yüklerini daha da ağırlaştırmaktadır.

- (4) Diğer yandan, vergiden indirim sisteminin gerekçesinde ileri sürüldüğü gibi, matrahtan indirim sisteminin yüksek gelirlilere sağladığı vergi avantajlarının portresinin yüksek tutarlara ulaştığı, böylece de Hazinesinin büyük kayıplara uğradığı da savunulamaz. Çünkü bugün, dar ve orta gelirliler grubuna sokabileceğimiz ücretliler, tüm gelir vergisi mükelleflerinin % 60'ını oluşturduğu gibi, beyannameye tabi mükelleflerin de % 95'ini, dar ve orta gelirliler olarak kabul edebileceğimiz yıllık geliri ellişbeşbin liranın altında olanlar oluşturmaktadır. Bkz. **Devlet Gelirleri Bülteni**, Damga Matbaası, İstanbul, s. 186; **1973 Bütçe Gelirleri Yıllığı**, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, s. 48.

B. En Az Geçim İndirimi ve Özel İndirim Hadlerinin Yetersizliği

Esasen en az geçim indirimi hadlerini tam anlamıyla saptayabilmek olanaksızdır denebilir. Çünkü isteklerin kişiden kişiye değişmesi nedeniyle bu konuda ortaya objektif bir ölçü koymak çok zordur. Ancak, uygulamada, en az geçim indiriminin saptanmasında, fiyat ve geçim indeksleri genel bir ölçü sayılmaktadır (5). Bu ölçüden yürüdüğünde Türkiye’de en az geçim indirimi hadleri, tablo 5 de görüldüğü üzere, daima fiyat artışlarının çok gerisinde kalmıştır. (6) Diğer bir deyişle, 1950 den beri en az geçim indiriminin gerçek değeri artmamış, tersine biraz azalmıştır. Buna bir de ilk saptanış sırasındaki düşüklük eklenirse, bu konudaki yetersizlik daha da artar. **Burada özel indirim için de pek doğal olarak aynı şey söylenebilir.**

(5) Bkz. ERGİNAY, **Malî Güç**; ÜREN H. ARSAN, **Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 264, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s. 108-111.

(6) 1968 yılında evli iki, üç, dört ve beş çocuklu mükelleflere ait en az geçim indirimi indekslerinin, fiyat indeksinin önüne geçtiği görülmekte ise de bu görünüşte olmaktadır. Çünkü bilindiği gibi bu yıldan itibaren ülkemizde vergiden indirim sistemi uygulanmaya başladığı için, mükellefler ancak saptanan tutarların vergisini ödenecek vergilerinden düşebilmektedirler.

TABLO 5

TÜRKİYE'DE EN AZ GEÇİM İNDİRİMİ UYGULAMASININ FİYAT İNDEKSLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Uygulama Tarih leri	Bekâr		EVLİ MÜKELLEFLER										Fiyat İndeksi		
	Mükel-		Çocuksuz		Bir Çocuklu		İki Çocuklu		Üç Çocuklu		Dört Çocuklu			Beş Çocuklu	
	Tutar	İn- deks	Tutar	İn- deks	Tutar	İn- deks	Tutar	İn- deks	Tutar	İn- deks	Tutar	İn- deks		Tutar	İn- deks
1950	540	100	900	100	1.080	100	1.080	100	1.260	100	1.260	100	1.440	100	100
1958	810	150	1.350	135	1.620	150	1.620	150	1.890	150	1.890	150	2.160	150	174
1965	1.080	200	1.800	200	2.160	200	2.520	233	2.880	229	3.240	257	3.600	250	264
1968	1.800	333	2.880	320	3.600	333	4.320	400	5.040	400	5.760	457	6.480	450	352
1974	1.800	333	2.880	320	3.600	333	4.320	400	5.040	400	5.760	457	6.480	450	547

Genellikle yabancı ülkelerde uygulanan en az geçim indirimi hadleri de mali nedenlerle düşük saptanmaktadır. Ancak, Türkiye'deki en az geçim indirimi hadleri, tablo 6 da yer alan yabancı ülkelerle karşılaştırıldığında, bizim bu konuda daha sıkı bir tutum takındığımız görülmektedir.

TABLO 6
TÜRKİYE'DEKİ EN AZ GEÇİM İNDİRİMİ HADLERİNİN
YABANCI ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI
(Bekâr Mükellefler İçin)

(TL. sı olarak)

ÜLKELER	EN AZ GEÇİM İNDİRİMİ
A.B.D.	10.387
Almanya	8.820
Avusturya	8.140
Belçika	9.240
Danimarka	15.610
İngiltere	7.106
İsveç	6.907,50
İtalya	4.776
Norveç	1.048

KAYNAK :Bu tablo, İstanbul Sanayi Odası tarafından hazırlatılan **Batı Avrupa'da Vergileme** adlı kitaptan yararlanarak hazırlanmıştır.

C. En Az Geçim İndirimi ve Özel İndirimin Yeniden Düzenlenmesi Sorunu

1. En Az Geçim İndiriminin Yeniden Düzenlenmesi

a. Tekrar Matrahtan İndirim Sistemine Dönülmesi

İlk bakışta matrahtan indirim sistemi, indirim tutarlarının gelirden indirilmesi ve gelir vergisinin artanoranlı olması nedeniyle, yüksek gelir sahiplerine dar ve orta gelirliilere oranla daha fazla vergi avantajı sağladığı kanısına varılabilir. Oysa, yukarıda görüldüğü gibi, bu sistem biraz derinliğine incelendiğinde durumun aldatıcı olduğu ve tersine vergiden indirim sisteminin dar ve orta gelirliilerin vergi yükünü yüksek gelirliilere oranla daha çok artırdığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan vergiden indirim sistemi, aile müessesesini de korumamakta ve ailelerin vergi yükünü tablo 4'te görüldüğü üzere bekâr mükelleflere oranla daha fazla arttırmaktadır.

Bunlar ise herşeyden önce, gelir vergilerinde var olması gereken sosyal amaca ters düştüğü gibi, Anayasamızın herkesin malî gücüne göre vergi ödemesi ve ailenin korunması ilkeleri ile pek bağdaşır gözükmemektedir (7).

Kaldı ki vergiden indirim sistemi, en az geçim indiriminin teorik esasları ile de hiç uyuşmamaktadır. Çünkü bu müessesenin esası, en az geçimi sağlayacak gelirin vergiye hiç tâbi olmaması demektir. Nitekim birkaç maliyeci (8) bir yana, bu konuda ileri sürülen görüşlerin çoğu matrahtan indirim sistemini destekler görünmektedir (9).

Dünya ülkelerindeki uygulamalarda da genellikle matrahtan indirim sisteminin uygulandığı görülmektedir. Bu sistemi uygulayan ülkelere örnek olarak Almanya, Amerika, İngiltere ve İtalya'yı gösterebiliriz. Yalnız Fransa'da en az geçim indirimi, matrahtan indirim sistemi şeklinde uygulanmamakta, vergiden verginin indirimi «decote», gelirden belirli bir oranda indirim yapılması ve gelirin ailelere göre bazı parçalara ayrılarak «quotient familial» vergilendirilmesi gibi yöntemlerle sağlanmak istenmektedir (10).

Yukarıda belirtilen nedenlerle vergiden indirim sistemi terk edilerek, tekrar matrahtan indirim sistemine dönülmek gerekir. Ancak bu tür bir

(7) Bkz. ERGİNAY, **Mali Güç**.

(8) Bkz. KENAN BULUTOĞLU, **Türk Vergi Sistemi**, Genişletilmiş 4. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, s. 176, 177; ORHAN DİKMEN, **Asgari Geçim İndirimi**, İstanbul, Üniversitesi Yayınlarından, No: 693, Sermet Matbaası, İstanbul, 1956, s. 60; ORHAN DİKMEN, **Maliye Dersleri**, 4. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1973, s. 326-237

(9) Bkz. AKİF ERGİNAY, **Kamu Maliyesi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 334; Sevinç Matbaası, Ankara, 1973-1974, s. 59, 60; SELÂHATTİN TUNCER, **Kamu Maliyesi**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No: 41; Yalkın Ofset Matbaası, İstanbul, 1971, s. 315; HALİL NADAROĞLU, **Kamu Maliyesi Teorisi**, İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No: 237, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974, s. 392, 393; F. JOHN DUE, **Government Finance An Economic Analysis**, Third Edition, Richard D. Irwin Inc., Homewood And Illinois, 1963, s. 148, 149; **Vergi Reform Komisyonu Raporları**, Cilt: İV, s. 294-297.

(10) Bu ülkelerde uygulanan en az geçim indirimi konusunda bkz. **Taxation In The Federal Republic of Germany**, World Tax Series, Harward Law School, Commerce Clearing House Inc., Chicago, 1963, s. 612-614; **Taxation In The United States**, World Tax Series, Harward Law School, Commerce Clearing House Inc., Chicago, 1966, s. 1180-1185; **Taxation In Italy**, World Tax Series, Harward Law School, Commerce Clearing House Inc., Chicago, 1964, s. 189, 556; **Taxation In France**, World Tax Series, Harward Law School, Commerce Clearing House Inc., Chicago, 1966, s. 862-867; ERDOĞAN KAMBER **Fransa'da Ücretler ve En Az Geçim İndirimi**, Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları Kurulu, 1968, s. 40-72.

dönüşün, tablo 7 ve 8'in karşılaştırılmasından da anlaşılacağı üzere, bugünkü hadlerde dahi maliye için her yıl birbuçuk, iki milyar lira dolaylarında bir vergi kaybı doğuracağı söylenebilir. Fakat bu sakınca, hiçbir teorik esasa dayanmayan ve daha çok dar ve orta gelirliilerin vergi yükünü ağırlaştırıran vergiden indirim sistemini savunmak için yeterli değildir sanırız.

b. En Az Geçim İndirimi Hadlerinin Yükseltilmesi

Bilindiği gibi bugün Türkiye'de en az geçim indirimi hadleri, gerek bu hadlerin düşük tutarlarda saptanmış olması ve gerek paranın satın alma gücünün sürekli düşmesi sonucu sembolik rakamlar haline gelmiştir. Bu hadlerin yükseltilmesi ise gerçekten maliyenin en zor sorunlarından biri olmaktadır. Çünkü, mükelleflerin ortalama olarak evli iki çocuklu oldukları varsayımı ve vergiden indirim sistemi koşulları altında bugünkü hadleri bir kat arttırmak, tablo 9 daki gibi üç milyara yakın bir vergi kaybı doğuracaktır.

TABLO 7

MATRAHTAN İNDİRİM SİSTEMİ İLE GELİR VERGİSİ TAHMİNİ

Gelir Dilimleri	Mükellef Adedi	Mükellef		En Az Geçim İndirimi (q)	Mükellefin Vergiye Tabi Geliri	Mükellefin Vergisi	Toplam Vergi
		Başına Düşen Ortalama Gelir	Başına Düşen Ortalama Gelir				
1- 2.500	284.575	2.000	4.320	—	—	—	
2.501- 5.000	265.544	4.000	4.320	—	—	—	
5.001- 10.000	903.244	8.000	4.320	3.620	293	264.650.40	
10.001- 25.000	1.613.622	17.000	4.320	12.680	2.295	3.703.262.400	
25.001- 55.000	341.484	34.000	4.320	29.680	7.013	2.394.872.200	
55.001- 115.000	47.178	83.000	4.320	78.680	26.531	1.251.679.500	
115.001- 265.000	7.253	160.000	4.320	155.680	65.249	473.250.999	
265.001- 490.000	2.638	324.000	4.320	319.680	158.153	417.207.610	
490.001- 715.000	1.368	517.000	4.320	512.680	389.075	532.254.600	
715.001- 1.000.000	644	864.000	4.320	859.680	505.007	325.224.500	
1.000.000 den fazla	419	2.481.000	4.320	2.476.680	1.486.008	622.637.350	
	3.467969					9.985.039.649	

(x) Mükellefler evli iki çocuklu olarak varsayılmıştır.

KAYNAK : Bu tablo, **Devlet Gelirleri Bülteni**, s. 186, **1973 Bütçe Gelirleri Yılığ**, s. 48 ve kişisel ilişkiler so nucu Başbakanlık Devlet Personel Da'iresinden edilen bilgiler gözönüne alınarak düzenlenmiştir.

TABLO 8
VERGİDEN İNDİRİM SİSTEMİ İLE GELİR VERGİSİ TAHMİNİ

Gelir Dilimleri	Mükellef Adedi	Mükellef Başına Düşen Ortalama Gelir	Mükellefin İndirimsiz Vergisi	Mükellefin En az Ge-		Toplam Vergi
				çim İndiriminin Vergisi (x)	Mükellefin Vergisi	
1- 2.500	284.575	2.000	200	523	—	—
2.501- 5.000	265.544	4.000	475	523	—	—
5.001- 10.000	903.244	8.000	1.225	523	702	634.077.280
10.001- 25.000	1.613.622	17.000	3.375	523	2.852	4.602.049.900
25.001- 55.000	341.484	34.000	8.522	523	7.999	2.731.530.500
55.001- 115.000	47.178	83.000	28.475	523	27.952	1.318.719.400
115.001- 265.000	7.253	160.000	67.625	523	67.102	671.027.250
265.001- 490.000	2.638	324.000	160.775	523	160.252	422.744.770
490.001- 715.000	1.368	517.000	277.925	523	277.402	379.485.930
715.001- 1.000.000	644	864.000	507.945	523	507.422	326.779.760
1.000.000- dan fazla	419	2.481.000	1.488.600	523	1.448.077	606.744.260
	<u>3.467.969</u>					<u>11.693.159.050</u>

(x) Mükellefler evli iki çocuklu olarak varsayılmıştır.

KAYNAK : Bu tablo, **Devlet Gelirleri Bülteni**, s. 186; **1973 Bütçe Gelirleri Yıllığı**, s. 48 ve kişisel ilişkiler sonucu Başbakanlık Devlet Personel Dairesinden edinilen bilgiler gözönüne alınarak düzenlenmiştir.

TABLO 9**EN AZ GEÇİM İNDİRİMİ HADLERİNİN BİR KAT
ARTTIRILMASININ DOĞURACAĞI VERGİ KAYBI**

Mükellef Adedi	En Az Geçim İndiriminin Vergisi	Tutar
3.467.969	1.353	4.692.192.057
3.467.969	523	1.813.747.787
	FARK	2.878.414.270

Nitekim Maliye Bakanlığı, böyle bir vergi kaybı endişesiyle en az geçim indirimi hadlerinin yükseltilmesi konusunda bugüne kadar çok sıkı bir tutum takınmış, bundan sonra da bu tutumunu sürdüreceğe benzemektedir.

Oysa, böyle bir düşünüşün yerinde olmayacağı şu gerekçelere dayanılarak savunulabilir:

i. Yukarıda da görüldüğü gibi, batı ülkelerine oranla Türkiye’de uygulanan en az geçim indirimi hadleri oldukça düşük bulunmaktadır. Buna rağmen Amerika, Avusturya, İsveç, Fransa, Hollanda ve İsviçre gibi ülkelerde, son onbeş yirmi yıl içinde en az geçim indirimi hadlerinin yükseltilmesi konusunda bir eğilim ortaya çıkmış ve bunların bazılarında da istenilen elde edilebilmiştir (11). Ülkemizde de en az geçim indirimi hadlerinin, hiç olmazsa adigeçen ülkelerde uygulanan hadlere yakın bir düzeyde yeniden saptanması gerekir. Bu tür bir davranış, en azından ödeme gücüne ulaşılması yönünden çok yararlı olacaktır (12).

ii. Hükümetler, zaman zaman ücret yükseltmeleri ve asgari ücret yolu ile çalışanların gelirlerini yükseltmeye yönelmekte ve böylece de bütçeye milyarlarca ulaşan yük yüklemektedirler. Hükümetlerin izleyecekleri personel politikalarını, bu tür ücret yükseltmeleri yerine, en az geçim indirimi hadlerini yükseltmek yolu ile ayarlamaları daha yerinde olacaktır. Seçilecek böyle bir yol ,ücret yükseltmelerinin piyasa üzerine olabilecek olumsuz

(11) Bkz. ALAYBEK, a.g.e., s. 55-72.

(12) ERGİNAY, Mali Güç.

etkilerini az çok örtecek, psikolojik nedenlerle fiyatların ücretlerden önce yükselmelerini biraz olsun önleyebilecektir (13).

Bu nedenlerle en az geçim indirimi hadlerini, önce günün koşullarına göre istenilen bir düzeye getirmek, daha sonra da paranın satın alma gücündeki değişimleri gözönüne alarak saptanan tutarları zaman zaman değiştirmek gerekmektedir. Bu ikinci konu, özellikle enflasyonist baskının bulunduğu zamanlarda çok gerekli olmaktadır. Ancak bu ayarlamayı sadece Maliye Bakanlığının inisiyatifine bırakmak istenileni vermeyecektir. Çünkü Maliye Bakanlığının bu konuda her zaman direneceği kuşkusuzdur. Bunun için, geçinme indekslerine göre ayarlanabilen bir değişken ölçü «echelle mobil» sisteminin kabulü en doğru yol olacaktır (14).

2. Özel İndirimin Yeniden Düzenlenmesi

a. Özel İndirimde de Sistem Değişikliği ve Hadlerin Yükseltilmesi

Gelir Vergisi Kanununa göre vergilendirilecek gelir safi gelirdir. Kazanç ve iratlarda safi gelire, genellikle gayri safi hasılatın bu hasılatın elde edilmesi için yapılmış olan gerçek giderlerin indirilmesinden sonra ulaşılabilir. Ücretlerde de safi gelir, aynen gelirin diğer unsurlarında olduğu gibi gerçek usulle bulunabilir. Pek doğal olarak bu sistem, ücretler için de yıllık beyanname verilerek ücretin vergisinin beyan üzerinden alınmasını gerektirir. Teoriye ve gerçek vergilendirme kurallarına uygun düşen bu sistem, bazı ülkelerde uygulanmakta ise de, esas olarak ücretin vergilendirilmesinde stopaj usulünün uygulandığı görülür.

Bilindiği üzere Gelir Vergisi Kanunumuz da uygulama güçlükleri nedeniyle ikinci sistemi benimsemiştir. Bu sistemin bir gereği olarak özel indirim de, diğer gelir unsurlarında olduğu gibi vergilendirilecek safi ücretin saptanmasında gözönüne alınan götürü bir gider unsuru olarak kabul edilmiştir.

-
- (13) Bu görüş, Devlet yönünden gider olan ücret yükseltmelerinin, sadece kamu kesiminde çalışanlarla ilgili olduğu, bu nedenle de genel nitelikte olan en az geçim indirimlerinin yükseltilmesine olanla daha az bütçe kaybı doğurabileceği ileri sürülerek çürütülmeye çalışılabilir. Fakat, özel kesimde çalışanların ücretlerinin de bir gider ve maliyet unsuru olduğu ve ücretliler dışında kalan diğer mükelleflerin ise bugünkü koşullar altında genellikle vergilerini kendilerine göre ayarlayabildikleri gözönünde tutulursa, böyle bir iddia da savunulabilir olmaktan uzak kalacaktır. Bkz. BULUTOĞLU, **Türk Vergi Sistemi**, s. 180.
- (14) Aynı kanı için bkz. TUNCER, **Kamu Maliyesi**, s. 313; DİKMEN, **Maliye Dersleri**, s. 241.

Bu durumda, nasıl ki serbest meslek kazancının elde edilmesi ile ilgili giderlerin tutarı vergi şekline sokularak gelir vergisinden mahsup edilemezse, aynı şeyin özel indirim için de düşünülmesi gerekir. Yoksa aksi bir uygulama modern vergi anlayışı ve vergi hukukunun temel ilkelerine ters düşer (15). Fakat, yukarıda değinildiği gibi 980 sayılı kanun, özel indirimin vergisinin de hesaplanan gelir vergisinden indirilmesi esasını getirerek vergi hukuku kurallarını çiğnemiş, bulunmaktadır.

Diğer yandan yürürlükte bulunan özel indirim hadleri, ücretlilerin gerçek giderlerini karşılayabilecek tutarlardan çok uzak bulunmaktadır. Bugün, gerek özel indirimin vergisinin hesaplanan gelir vergisinden düşülmesi, gerek indirim tutarlarının çok düşük olması, bir yerde ücretlerin gayrisafi tutarlar üzerinden vergilendirilmesine neden olmaktadır denilebilir.

Bütün bunları önleyebilmek için, ücretlerin vergilendirilmesinde özel indirimin vergiden düşülmesi yerine matrahtan düşülmesi kuralının benimsenmesi ve götürü gider hadlerinin günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesi zorunlu olmaktadır.

b. Özel İndirimin Çeşitli Yerlerde Çalışanlara Ayrı Ayrı Uygulanması

Yürürlükte olan hükümlere göre birden çok işyerinde çalışanlara uygulanan özel indirim, bunlardan sadece en yüksek olan ücretin vergisine uygulanır. Bu tür bir uygulama tarzı şu gerekçelere dayanarak eleştirilebilir:

i. Özel indirim, giderleri doğrudan doğruya karşılayıcı bir gider niteliğinde olduğuna göre, bu indirimi en az geçim indirimi gibi düşünmek doğru değildir. Çünkü, çeşitli işyerlerinde çalışarak ücret alınması halinde her işyeri için yapılması gereken giderlerin artacağına kuşkusuz olmasını ve gerçek usulde bunun kendiliğinden gözönüne alınacağını düşünerek, özel indirimin de bu anlayışa ve gerçeğe uygun olarak uygulanmasını, bu indirimin bir gereği olarak düşünmek zorunludur.

ii. Diğer yandan, özel indirimin çeşitli işyerlerinde çalışanlara ayrı ayrı uygulanması, bağlantılara gerek duyurmaması nedeniyle yürürlükte bulunan sisteme olanla daha basittir.

iii. Kaldığı savunulan uygulama tarzı, Hazine için de malî yönden büyük bir yük doğurmayacaktır. Çünkü bugünün çalışma ortamında ücretlilerin, birden fazla yerde çalışması pek çok karşılaşılan bir durum değildir.

(15) Bkz. **Vergi Reform Komisyonu Raporları**, Cilt: IV, s. 297, 298.

Yukarda sıralanan nedenlere dayanarak, özel indirimin, çeşitli iş- yerlerinde çalışanlara ayrı ayrı uygulanması bu sorunun en doğru çözüm şekli olacaktır sanırız (16).

II. VERGİ TARİFESİ YÖNÜNDEN

A. Tarifenin Bozukluğu

1. Tarifenin Yapısında Varolan Bozukluk

Türkiye’de gelir vergisinin yürürlüğe girdiği 1950 yılından bugüne kadar dört vergi tarifesine uygulanmıştır. İlk Gelir Vergisi Kanunu ile getirilen vergi tarifesine, sırasıyla 1958, 1962 ve 1963 yıllarından itibaren uygulanmak üzere 6908, 193 ve 202 sayılı kanunlarla değiştirilmiştir. Bugün halen 202 sayılı kanunla getirilen tarife uygulanmaktadır.

Getirilen her yeni tarife, gerçek anlamı ile daima bir önceki tarifeden daha ağır bir vergi yükü getirmiştir. Diğer yandan bugün uygulanmakta olan tarife, yapı olarak da oldukça bozuk bir durumda bulunmaktadır. Şöyle ki, tablo 10 de da görüldüğü üzere bu tarifede vergi oranları gittikçe azalarak artmakta, bu azalarak artış ise dar ve orta gelirli sınıflarda yüksek gelirli sınıflara oranla daha süratli olmaktadır. Yani yüksek gelirli sınıfları daha yüksek oranlarda vergilendirilmelerine rağmen, gelir arttıkça artan oranlılığın özelliği kaybolmaya başlamakta, böylece de gelir vergisinin esas yükü orta gelirli sınıfa üzerine yüklenmektedir (18),

2. Tarifenin, Fiyat Artışlarının Doğurduğu Soğuk Progresyon «Kalte Progression» Etkisiyle Daha da Bozulması

Artan oranlı vergi tarifesinde, fiyatlar genel düzeyi yükseldikçe vergi yükü, daha çok dar ve orta gelir grupları için artar. Çünkü dar ve orta gelir grupları, sabit fiyatlarla gelirleri aynı kaldığı halde, para olarak gelirleri arttığı için gittikçe daha yüksek vergi oranlarına tâbi olurlar. Buna karşılık, yüksek gelir gruplarında fiyatlardaki genel artışın bu etkisi daha zayıf olur ve belli bir haddi ötede (verginin düz orana dönüştüğü gelir gruplarında) sifıra iner.

Türkiye’de 1963 yılından beri fiyatlar genel düzeyinin %275 yükseldiği (18) esasından hareket edersek, bugünkü vergi tarifesine, 1963 yılı

(16) Bkz, **Vergi Reform Komisyonu Raporları**, Cilt: IV, s. 324.

(17) Bu konuda geniş bilgi için bkz. İLBAN ONUR, **Gelir Vergisinde Mütterakiliğin Ölçülmesi**, Maliye Enstitüsü Konferansları, Onikinci Seri-1966. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, No: 182, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966, s. 87-100.

(18) **1973 Türkiye İstatistik Yıllığı**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1974, s. 462.

TABLO 10

GELİR VERGİSİ TARİFESİNDEKİ ARTANORANLILIK DERECEŚİ

Gelir Dilimi		Marji- nal Vergi Oranı	Dilim Orta- laması	Marjinal Vergi Oranı Değişimi	İki Dilim Ortalaması Farkı	Marjinal Vergi (10 mil- yonda)	İndeks 2000=100
0-	2.500	10	1.250	5	2.500	2.000	100
2.500-	5.000	15	3.750	5	3.750	1.333	66,5
5.000-	10.000	20	7.500	5	10.000	500	25
10.000-	25.000	25	17.500	10	22.500	444	22,2
25.000-	55.000	35	40.000	10	45.000	222	11,1
55.000-	115.000	45	85.000	10	105.000	95,2	4,76
115.000-	265.000	55	190.000	5	187.500	26,6	1,3
265.000-	490.000	60	377.500	5	225.000	22,2	1,1
490.000-	715.000	65	602.500	3	255.000	11,7	0,4
715.000-	1.000.000	68	857.500				

TABLO 11
FİYAT ARTIŞLARININ VERGİ TARİFESİ ÜZERİNE ETKİSİ

Gelir Dilimleri	Vergi Oranları %	1963 Fiyatlarıyla			1974 Fiyatlarıyla			
		Toplam Gelir	Toplam Vergi	Ortalama Vergi	Toplam Gelir	Toplam Vergi	Ortalama Vergi %	
İlk	2.500	10	2.500	250	10,00	6.785	1.000	14,00
Sonraki	2.500	15	5.000	625	12,50	13.750	2.562	18,63
»	5.000	20	10.000	1.625	16,25	27.500	6.250	22,73
»	15.000	25	25.000	5.375	21,50	68.750	22.062	32,09
»	30.000	35	55.000	15.875	28,86	151.250	62.812	41,53
»	60.000	45	115.000	42.875	37,28	316.250	156.125	49,37
»	150.000	55	265.000	125.375	47,31	728.750	415.975	57,08
»	225.000	60	490.000	260.375	53,14	1.347.500	808.500	60,00
»	225.000	65	715.000	406.625	56,87	1.966.250	1.179.750	60,00
»	285.000	68	1.000.000	600.425	60,04	2.750.000	1.650.000	60,00

fiyatlarıyla, tablo 11 deki gibi olmaktadır. Bu tablodan anlaşılacağı üzere 1963 yılında getirilen vergi tarifesini, zamanla fiyatlardaki sürekli artışlar nedeniyle, dar ve orta gelirli üzerindeki vergi yükünü daha da ağırlaştırılmıştır. Diğer bir deyimle fiyat artışları, esasen tarifenin yapısında varolan bozukluğu bir kat daha ağırlaştırmıştır. Ülkemizde uygulanmakta olan böyle bozuk bir tarife ise ,en azından aşağıda kısaca değineceğimiz şu sorunları yanında taşımaktadır.

B. Tarife Bozukluğunun Doğurduğu Ana Sorunlar

1. Malî Güce Ulaşma ve Sosyal Adaleti Sağlamadaki Sorunlar

a. Malî Güce Ulaşmadaki Yetersizlik

Bilindiği üzere malî güç, vergi adaletinin bir faktörü olup, 1961 Anayasası'nın 61 inci maddesinde de; «Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür» şeklinde yer almış bulunmaktadır (19). Ancak, yukarıda da görüldüğü gibi, en az geçim indirimindeki sistem bozukluğu ve saptanan hadlerin yetersizliği ile birlikte, vergi tarifesinin, gerek yapısında varolan bozukluk ve gerek fiyat artışlarıyla tarifenin daha da bozulması nedeniyle bu kavrama ulaşabilme olanakları ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Böyle bir sakıncayı önleyerek Anayasanın malî güç konusundaki hükmünü gerçekleştirebilmek için yukarıda sıralanan en az geçim indirimi konusundaki tedbirlerle birlikte gelir vergisi tarifesinin özellikle dar ve orta gelirli koruyacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir (20). Ancak, sadece bu tarz bir düzenleme şekli de yeterli olmayacaktır. Çünkü, sürekli bir enflasyon içinde bulunmanız ve hazırlanan tarifenin de yeniden ele alınarak tekrar düzenlenmesinin çok uzun zaman sonra yapılacağını düşünecek olursak, bu tarife de kısa bir süre içerisinde yine yetersiz bir duruma düşecektir. Bu nedenle yeni bir tarife hazırlamakla birlikte, tarife dilimlerini fiyat artışları göstergesi ile çarparak dilimlerin gerçek değerini tarifenin başlangıç düzeyine getirecek şekilde bir sistemi Gelir Vergisi Kanunu içine sokmak artık bugünkü koşullar içinde zorunlu olmaktadır (21).

(19) Bu konuda geniş bilgi için bkz. AKİF ERGİNAY **Anayasamızın Malî Hükümleri**, Maliye Enstitüsü Konferansları, Dokuzuncu Seri—1963, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, No: 158, Sermet Matbaası, İstanbul, 1964, s. 19-29.

(20) Bkz. ERGİNAY, **Malî Güç**.

(21) Bkz. BULUTOĞLU, **Türk Vergi Sistemi**, s. 253.

b. Sosyal Adaleti Sağlamadaki Yetersizlik

Gelir vergisi tarifesinin sosyal adaleti gereği gibi sağlayıp sağlamadığını görebilmek için önce mükelleflerin ve bu mükelleflere ait vergilemeden önceki ve sonraki gelirlerinin, gelir gruplarına göre dağılımını bilmek gerekir. 1970 yılında ülkemizde beyannameli gelir vergisi mükellefleriyle ilgili bu bilgiler tablo 12 de görüldüğü biçimdedir. Bu tablodan yararlanarak çizdiğimiz Lorenz Eğrisi ise ilgili şekilde ki gibi ortaya çıkmaktadır.

Beyannameli mükelleflerin gelirlerini istedikleri gibi ayarlayarak vergi kaçırabilme olanakları gözönünde tutulursa, bu eğri adı geçen mükellefler için biraz sola kayabilir. Ücretlilerde ise, bu açık kapının olmayışı ve vergilerini yansıtabilme olanaklarının bulunmayışı nedeniyle ödedikleri vergilerini

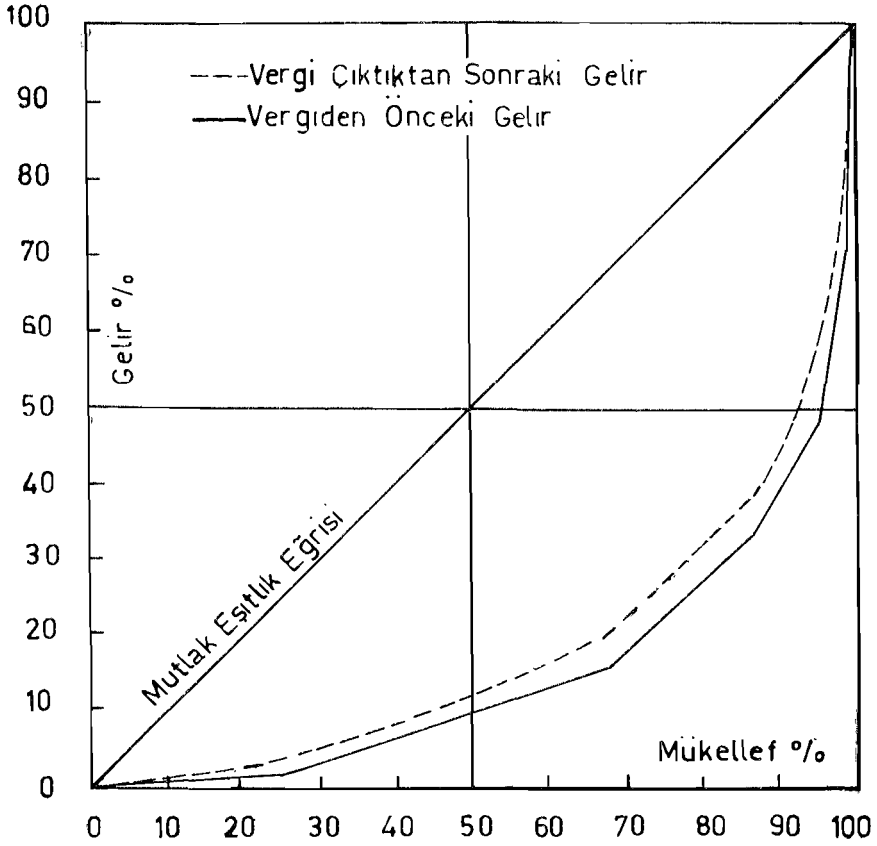
TABLO 12

BEYANNAMEYE TÂBİ GELİR VERGİSİ MÜKELLEFLERİNİN GELİR GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

Gelir Grupları	Mükelleflerin %	Beyan Edilen Gelirin, Gelir Gruplarına Göre Dağılımı %	Vergiden Sonra Kalan Gelirin Gelir Gruplarına Göre Dağılımı (%)
1 — 2.500	24,5	2,2	2,7
2.501 — 5.000	21,2	5,8	7,1
5.001 — 10.000	23,1	9,0	10,7
10.001 — 25.000	17,8	15,4	17,1
25.001 — 55.000	8,4	14,8	14,9
55.001 — 115.000	2,9	13,0	12,5
115.001 — 265.000	1,3	10,7	10,1
265.001 — 490.000	0,4	7,9	6,8
490.001 — 715.000	0,2	6,5	5,2
715.001 — 1.000.000	0,1	5,1	4,3
1.000.000 — den fazla	0,1	9,6	8,6
	100,0	100,0	100,0

KAYNAK: **Devlet Gelirler Bülteni**, Damga Matbaası, İstanbul, 1972,s. 186.

YILLIK BEYANNAMELİ GELİR MUKELLEFLERİNE AİT
LORENZ EĞRİSİ

yansıtabilme olanaklarının bulunmayışı nedeniyle ödedikleri vergilerin hepsini kendileri yüklenmektedirler (22). Nitekim bugün, ödenen 9,5 milyar dolaylarındaki gelir vergisinin, 5,5 milyar liradan fazlasını ücretliler ödemektedirler. Bu tutar ise, tüm gelir vergisi hasılatının aşağı yukarı %60'ını oluşturmaktadır. Bunun için de ücretlilerde bu eğrinin daha da torbalaşacağı kuşkusuzdur.

Gerek çizmiş olduğumuz eğri, gerek kısaca değinmiş olduğumuz koşullar gözönünde tutulduğunda, gelir vergisi tarifemizin istenilen bir gelir dağılımını gerçekleştirebilme olanaklarından çok uzak olduğu görül-

(22) Bkz. KORKUT BOROTAV, **100 Soruda Gelir Dağılımı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 165-171.

mektedir. Hatta bu yönden tarifenin, azalanoranlı olduğu bile ileri sürülebilir (23).

Yabancı ülkelerde de genellikle artanoranlı tarifeler ile istenilen bir gelir dağılımına ulaşılamamıştır. Fakat bu ülkelerdeki durum Türkiye ile karşılaştırıldığında, gelir vergisi tarifemizin diğer ülkelere oranla sosyal adaleti gerçekleştirme ilkesine çok daha uzak olduğu anlaşılır (24).

2. Ekonomik Sorunlar

a. Emek Arzı ile İlgili Sorunlar

Gelir vergisi tarifeleri, ülkenin içinde buldukları koşullara ve saptanış biçimlerine göre emek arzı üzerinde çeşitli etkilerde bulunurlar (25). Vergi yükünün artması, ücretlileri, ya kazançlarını azaltıp boş zaman maliyetlerini düşürerek daha çok boş zaman ve daha az çalışma istemeye, ya da gelirlerini eski düzeye getirmek için boş zamanlarından kısıntı yapıp daha çok çalışmaya yöneltir. Verginin birinci etkisine ikâme etkisi «substitution effect», ikincisine ise gelir etkisi «income effect» denir (26).

Ülkemizde ücretlerin, asgari geçim düzeyinde, hatta genellikle onun altında olması nedeniyle, gelir vergimizin gelir etkisi doğurduğu bazı yazarlarca ileri sürülmüştür (27). Ancak böyle bir etkinin ortaya çıkabilmesi için yeterince iş alanının da bulunması gerekir. Türkiye’de özellikle uzmanlaşmamış emeği gerektiren iş alanlarında ise böyle bir olanak olmadığı için, zorunlu olarak emekçiler istedikleri gibi iş bulamamakta ve böylece de verginin bir çeşit ikame etkisinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Diğer yandan bu aynı etkinin, başka gelirleri olması dolayısıyla beyanname verme zorunluluğunda bulunan ya da aynı işverenden birleştirilmesi gereken ücret alıp ücretleri o işverenlerce birleştiren ücretliler için de geçerli olduğu söylenebilir. Ancak, genellikle bugün ücretlerin toplanması esası uygulanmadığı için ikâme etkisinin bu yönden ücretliler üzerinde pek önemli bir rol oynamadığı ileri sürülebilir.

(23) Bkz. ARSAN, a.g.e., s. 124.

(24) Bkz. ARSAN, a.g.e., s. 125.

(25) Bu konuda bkz. DUE, a.g.e., s. 196-199; YILMAZ BÜYÜKERŞEN, **Vergi Tesirlerinin Mikro İktisat Analizi**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Yayın No: 71/37, Başnur Matbaası, Ankara, s. 47-64.

(26) Musgrave ise ücretlilerin vergiye karşı elastikiyetini inat etkisi «spite effect» ile açıklamaktadır.

(27) Bkz. GÜLTEN KAZGAN—HAYDAR KAZGAN, **Türkiye’de Maliye Politikası**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınlarından, No: 153, Ekin Basımevi, İstanbul, 1964, s. 44-46.

Burada ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, ikâme etkisi en çok kendisini emekliliğe hak kazanmış ücretliler üzerinde göstermektedir. Çünkü bu tür ücretliler, emekli gelirlerinin gelir vergisinden istisna olması nedeniyle, biran önce emekliye ayrılarak çalıştıkları zamankinden çok az farklı ücret almayı, işlerine devam etmeye üstün tutmaktadırlar. Nitekim, her geçen gün emekliye ayrılma oranı yükselmekte (28) ve bundan sonra da bunun daha fazlalaşacağına düşünülmektedir. Bunun ise ileride Emekli Sandığı ve Sosyal Sigorta gibi kurumları mali yönden çok güç durumda bırakacağı kuşkusuzdur.

b. Tasarruf ve Yatırımlar ile İlgili Sorunlar

Bilindiği gibi XIX. yüzyıl Avrupası'nın gelişimi milli gelirin dağılımındaki eşitsizliğe dayanmıştı. O zamanki görüşe göre, dar ve orta gelirli-lerdeki tüketim eğiliminin tasarruf eğilimine oranının yüksek gelirli-lere oranla daha fazla olduğu ileri sürülerek, sermaye birikimi için bu gruplara uygulanacak vergi oranları çok yüksek tutulmuştur (29).

Ekonomik büyüme için böyle bir düşünce o zamanki ortam için belki uygun görülebilirdi. Ancak bu konudaki bugünkü ekonomik ortam ve görüş, özellikle batı ülkelerinde büyük bir değişim içinde bulunmaktadır. Bugünkü ekonomik görüşe göre, dar ve orta gelirli-lerin hızlı ve şiddetli bir artanoranlılık içinde ağır bir şekilde vergilendirilmesi, bu grupları tasarruf olanaklarından yoksun kılacak ve böylece de dar ve orta gelirli-ler ekonomik alanda bir yana itilmiş olacaktırlar. Oysa, bugün artık servet ve sermaye birikiminin ağırlık noktasının daha çok dar ve orta gelirli-lerin oluşturduğu geniş halk kitleleri üzerine oturması gerekir. Bu şekilde dar ve orta gelirli-lerin mali yönden korunması eğiliminde bulunan ekonomik görüş, aynı zamanda sosyal görüşe de uygun olacaktır (30).

Bugün halen Türkiye'de hangi gelir gruplarının tasarrufta bulunduğu-na dair ciddi bir araştırma yapılmamıştır. Ancak, tasarrufun gelirin bir fonksiyonu olduğu ve Türkiye'de de gelir düzeyinin genellikle çok düşük olduğu

(28) Örneğin, 1970 den 1973'e kadarki üç yıl içinde Emekli Sandığından emekliye ayrılanlar 66 binden 101 bine, aynı yıllar içinde Sosyal Sigortalar Kurumundan emekli olanlar ise 38 binden 74 bine yükselmiş bulunmaktadır. Bkz. **1973 Türkiye İstatistik Yıllığı**, s. 153, 157.

(29) Bkz. KENAN BULUTOĞLU, **Vergi Politikası**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, No: 130, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962, s. 36, 37.

(30) Bkz. ALAYBEK, a.g.e., s. 57, 58.

varsayımı altında, tasarrufların daha çok yüksek gelir grupları tarafından yapıldığı sonucuna varılabilir. Oysa, ülkemizde de dar ve orta gelirliilerin tasarruflarını vergileme yolu ile artırmak gerekir. Bu da herşeyden önce vergi tarifemizde dar ve orta gelirliileri koruyacak şekilde yapılacak bir değişiklikle elde edilebilir.

Ancak, bu sorunun tek yanısıdır. Ekonomik kalkınmada bir ülkenin tasarruflarının çoğalması kadar bu tasarrufların kullanma şekli de çok önemlidir. Özellikle Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde tasarruflar, daha çok gayrimenkuller ve küçük işletmeler gibi ekonomik bakımdan verimsiz yatırımlara giderler (31). Bunu önlemek için ülkemizde de dar ve orta gelirliilerin tasarruflarını verimli alanlara kaydıracak bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu tedbirler ise, ileride kısaca değinileceği gibi geniş bir grubu oluşturan dar ve orta gelirliileri müesseselerde pay sahibi yapma ve olmaya yöneltmek şeklinde olmalıdır.

III. MUAFİYET VE İSTİSNALAR YÖNÜNDEN

A. Muafiyet ve İstisnalara İlişkin Hükümlerin Yetersizliği

Bilindiği gibi genellikle uygulamada muafiyet ve istisnalar, vergi adaleti ,ekonomik teşvik, vergi idaresine kolaylık ve siyasi bazı nedenlerle kabul edilmektedir. Gelir Vergisi Kanununda yeralan muafiyet ve istisnalara bu yönlerden bakıldığında, hemen hemen tümünün sıralanan amaçları gerçekleştirmekte çok yetersiz kaldıkları görülür. Fiyat artışlarının her geçen gün şiddetli bir şekilde artması ve diğer ekonomik koşulların sürekli bir değişim içinde bulunması, muafiyet ve istisnaları ileride bugünkünden de yetersiz bir duruma düşüreceği kuşkusuzdur.

Bu nedenle, Gelir Vergisi Kanunundaki muafiyet ve istisnalarıda, en az geçim indirimi, özel indirim ve vergi tarifesiyle birlikte günün koşullarına göre yeniden bir düzenlemeye tâbi tutmak gerekmektedir. Ancak bugün için bu düzenleme daha çok, dar ve orta gelirliileri malî yönden güçlendirecek (32) ve onları büyük kuruluşlarda pay sahibi olmaya doğru

(31) Bkz. İSMAİL TÜRK, **İktisadi Kalkınmanın Finansmanında Vergi Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sayı: 125-107, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s. 161.

(32) Pek tabii ki bu arada, ihtiyari toplama ile ilgili Gelir Vergisi Kanunu'nun 87 nci maddesindeki 10.000 liranın hiç olmazsa 25.000 liraya çıkartılması zorunludur.

yöneltecek türden olmalıdır. Özellikle bu ikinci konu bugünkü ortamda en büyük eksikliklerimizden biri olmaktadır (33).

B. Dar ve Orta Gelirlileri Müesseselerde Pay Sahibi Yapmaya Yönelmek ve Kurulması Düşünülen Halk Sektörüne Bu Tür Mükellefleri Temel Taşı Yapmak Sorunu

Batı, özellikle Almanya ve İskandinav ülkelerinde, ücretliler ve serbest meslek erbabı ile küçük sanat ve ticaret erbabını büyük müesseselerde pay sahibi yapmaya yönelik bir politika uygulanmaktadır. Bu izlenen politikaya da mülkiyet politikası «eigentumpolitik» adı verilmektedir (34).

Adı geçen modern mülkiyet politikası, aksiyon tasarrufu ve halk aksiyonlarının (35) uygulama alanını genişletmeye çalışmak, personelin çalıştıkları özel teşebbüslere personel aksiyonu «belegschaftsaktie» yolu ile ortak olmalarını sağlamak ve bazı kamu kuruluşlarını özelleştirerek «privatisierung» dar ve orta gelirlilere bu kuruluşları devretmek gibi girişimlerle sağlanmaya çalışılmaktadır (36).

Ülkemizde de aynı paralelde bazı girişimlerde bulunmak artık kaçınılmaz olmaktadır. Bunun için ise herşeyden önce, şirketleri halka açmağa ve bunu sürdürmeğe, personeli çalıştıkları şirketlere iştirake ve bazı kamu kuruluşlarını dar ve orta gelirlilerin sahip olacağı biçimde özelleştirmeğe yönelik bazı hukuki tedbirler alınmalıdır. Bu hukukî tedbirlerin yanında, özellikle personel hisse senetlerinden sağlanacak temettülerin bazı koşullar altında tamamen, diğer hisse senetlerinden sağlanan temettülerin de bir kısmının gelir vergisinden istisna tutulmasına ilişkin malî teşvik tedbirleri

(33) Kanımızca, son zamanlarda günün konusu olan kâra iştirakli tahviller bu eksikliği bir kat daha arttıracak niteliktedir. Kâra iştirakli tahvillerin diğer sakıncaları konusunda bkz. HAYRİ DOMANIÇ, **Kâra İştirakli Tahviller ve Sorunları**, 10. ekim. 1974 tarihli Milliyet Gazetesi.

(34) ALAYBEK, a.g.e., s. 30.

(35) Halk aksiyonları, hukukî yönden diğer aksiyonlardan esas olarak pek farklı değildir. Ancak bunlar, geniş halk kitlelerinin sürekli sahip olacakları menkul kıymetler olarak, küçük parçalara ayrılmış olur ve ilk emisyonların da sosyal bir kur üzerinden çok yaygın ve bazan da ayrıcalıklı bir dağıtıma tâbi tutulurlar. Bu konudaki Bkz. ALAYBEK, a.g.e., s. 34, 35.

(36) Bkz. ONUR KUMBARACIBAŞI, **Halk Sektörünün Yapısal Yönü**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi nin düzenlediği Hükümet Programının Getirdiği Yeni Planlama Sorunları Semineri Bildirilerinden, s. 12-13; OKTAR TÜREL, **Halk Sektörü Üzerine**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinin düzenlediği adigeçen Seminerin Bildirilerinden, s. 24; ALAYBEK, a.g.e., s. 35-39.

getirmek gerekli bulunmaktadır. Pek tabii ki bu arada Kurumlar Vergisi Kanunu'nda da yapılacak bazı değişikliklerle, şirketleri, çalıştırdıkları personeline kendi hisse senetlerini vermeğe teşvik edecek bir ortam hazırlanmalıdır (37).

Bu tür girişimler en azından şu ekonomik ve sosyal yararları beraberinde getirecektir.

i. Genellikle tkretim eğilimi tasarruf eğiliminden fazla olan dar ve orta gelirliiler, kendilerine tanınan bu teşvikler ile tasarruf etmeye ve tasarruflarını büyük işletmelere ortak etmeye itilecektir. Bu ise herşeyden önce servet dağılımında az çok bir denge sağlayacaktır.

ii. Küçük tasarrufların büyük işletmelere kayması, küçük işletmelerin sakıncalarını ortadan kaldırarak ekonomik alanda sermaye ve emekten büyük tasarruf elde edilecektir.

iii. Dar ve orta gelirliilerin hisse senedi sahibi olması, uzun süredir kurulmasına çalışılan menkul sermaye piyasası ile ilke olarak ortaya atılan halk sektörü için sağlam bir dayanak olacaktır.

iv. Özellikle personelin bağlı oldukları anonim şirketlere ortak edilmesi, personele, daha istekli ve ilerisi için daha güven verici bir çalışma ortamı hazırlayacak, böylece de yepyeni bir çalışma anlayışı içinde işletmelerin prodktivitesi artacaktır.

SONUÇ :

Yukarıda anahatlarıyla belirtmiş olduğumuz tedbirlerin alınması halinde, bunun kısa devrede kamu gelirlerini büyük lde azaltacağı kuşkusuzdur. Fakat bu durum uzun bir süre içinde düşünüldüğünde, sonucun böyle olmayacağı, hatta bu tür girişimlerin ekonomiyi canlandırarak ileride daha da fazla kamu geliri sağlayabileceği ileri sürülebilir. Kaldı ki gelir vergimizde istenilen adalet ilkesine ulaşabilmek için, vergi azaltılması yolu ile dar ve orta gelirliilerin korunulması kaçınılmaz bir zorunluluktur.

(37) Personeli, çalıştırdıkları işletmelere ortak olma ve yapmaya teşvik için Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunlarında yapılması gerekli değişiklikler konusunda bkz. **Vergi Reform Komisyonu Raporları**, Cilt: I, Damga Matbaası, İstanbul, 1969, s. 52-55.